

אוונגליסט

סיפור מאת ג'ני לבל

הם התגוררו בביטולה, היא מונסטיר, ברחוב יאקשיץ'. לאמיתו של דבר, לא היה זה רחוב אלא אחד מן ה"קורטיז'וס", החצרות שבהן התגוררו דלת העם היהודית של מונסטיר. לכל משפחה היה חדרון ומטבח, בעוד השירותים – בית שימוש עם אמבט נחושת, ששימש כחדר רחצה וכביסה גם יחד – היו משותפים. בחצר, על חבל עבה שנתמך פה ושם במוטות עץ, השתלשלו תמיד כבסים שנתלו ליבוש, פעם של משפחה אחת, ופעם של אחרת. בקושי פילסו דרכם אל הבאר, שאת מימיה שאבו בדלי. בחורף היו הכבסים קופאים, עד שהיה חשש לגעת בהם, פן ישברו. בימי הקרה היה גם הדלי קופא. לרוע מזלם לא הייתה להם אפילו משאבת מים, כמו לעשירים מהם.

אפילו תריסר שנים אחרי המלחמה הגדולה לא הגיע זרם החשמל אל הקורטיז'ו. השתמשו אפוא, בעששית.

הם לא היו אדוקים בדתם, לא כל שכן במושגי ימינו. עם זאת שמרו על המסורת, אפילו בדבקות. כמעט ולא נמצא בהם אל פקדור, חוטא שיפתח את חנותו הקטנה או את בית מלאכתו בשבת או בימי חג ומועד ליהודים, אף שהדבר פגע בפרנסתם, שכן גם בימי ראשון ובחגים הממלכתיים או בחגי הדת הפרבוסלביים לא הורשו לפתוח את בתי העסק שלהם, וכלל לא היה עולה על הדעת לאכול מזון שאינו כשר.

את הפרוטות שהרוויחו למחיית משפחתם מרובת הנפשות היו מביאים כשנתמזל מזלם להשיג עבודה מזדמנת, הנשים היו הולכות על פי רוב אל בתי העשירים לעשות את יום "הכביסה הגדולה" ומשתכרות א ג'ודנאל, שכר יומי, להאכיל בו את המון הילדים, שהיו חיוורים ושדופים בגלל לחות הבתים.

*

במשפחתו של משה לא היו מחוסרי עבודה. כולם עבדו קשה והשתכרו למחייתם, האב עסק בממכר קמח, אחיו אברהם עבד כבר מאז הגיעו למצוות אצל דודו בכור עובדיה, שהיה אל קרניסרו, קצב שהחזיק באיטליז הבשר שבעיר. את חלקו התחתון של בן הבקר יחד עם חלקי הפנים היה הדוד מוכר למוסלמים, ואברהם היה נושא אותם לבתיהם. המטען, שהיה לרוב גדול מגופו של ילד, היה כבד ולא נוח לנשיאה, והדוד הציע לו להרכיב על גבו "אוכף" עור, אך אברהם לא רצה שידבק בו הכינוי אל פשריקו (הציפור) כפי שהיו הילדים מכנים את הסבלים, שכן ה"אוכף" הזכיר להם כנפי ציפור ענקית. אברהם עבד בפרך, אך לעיתים גם השתכר כמה פרוטות שהוענקו לו כבקשיש.

משה נולד "בימי התורכים" גדל תחת שלטונם של כמה משטרים ובצילן של מלחמות הבלקן ומלחמת עולם אחת. בבית דיבר ג'ודזמו ומעט עברית, ברחוב תורכית ויוונית, ידע גם מעט צרפתית, שחבריו הביאו מבית ספר אליאנס. ואילו שפת הדיבור בבית הספר הייתה תלויה במי ששלט בארץ ובעיר בשנות המלחמה הבלתי יציבות. עוד בהיותו בגן הילדים, לה שקוליקה, למד לכתוב אותיות עבריות, ואת הכתיב הקירילי רכש רק בתום ימי לימודיו הקצרים, כשהיה כבר בן עשר, שכן אז נוסדה מלכות הסרבים-קרואטים-סלובנים, ולפיכך נחשב כמי שאינו יודע קרוא וכתוב בשפת המדינה. הוא נשלח ללמוד מלאכה, כדי להיעשות שאסטר, חייט, משה נעשה חייט טוב, לא סתם תופר טלאים פשוט, מן הסוג שהיה רווח בעיר, ברבות הימים גויס לשרות חובה.

*

אל עיר הולדתו הגיע לחופשה קצרה, כשלושה חודשים לפני תום שירותו הצבאי, ובבואו הלך לשוק כדי לקנות קפה לאמו, לפתע הבחין בעלמה יפהפיה יוצאת מאחת החנויות, היא הסתכלה בו, בחור גבוה יפה תואר לבוש מדים, הסמיקה, החישה את צעדיה וחיש קל נעלמה מעיניו. נבוך כולו מעוצם ההתרגשות נכנס אל החנות ושאל את הבעלים, גבריאל מסות, אם ידוע לו מי הנערה, מה זאת אומרת, האם ידוע לו? הנערה הזאת הרי היא אחותו למחצה.

זו הייתה, כמו שאומרים, אהבה ממבט ראשון. שמה היה סול, שמש בג'ודזמו, שם שהולם אותה מאין כמותו. שכן השמש קרנה ממנה באור יקרות. סול נחמיאס, הוא גמר אומר לבקש את ידה.

באמצעותו של גבריאלי קבע מועד לביקור בבית הוריה. הם לא הביעו כל התנגדות. הוא שקד על הופעה נאה ככל האפשר. אמו כיבסה וגיהצה את מדיו, עד שנראה כמעט כקצין. במועד הנקוב הופיע בפתח הדלת ובידו זר פרחים רעננים עבור כלתו המיועדת. בחדר המבוא קיבלו את פניו האב יעקב, האם חנה ושני האחים מואיז ושלמה. הם נכנסו אל החדר, ואילו שם, ערוכות על פי גילן, ניצבו חמש בנות אחיות: אלגרה, סול, ויקטוריה, ריינה ולונה. כמקובל, היה עליו ללחוץ את ידה של העומדת בראש התור, ולהישאר לעמוד לצידה, אלא שהבת הראשונה לא הייתה סול, ליבו יצא אל סול, מבטיו נמשכו אליה, אבל הם הועידו לו את אלגרה, הבת הבכורה, הוא לא אבה לפגוע באלגרה, והשלים עם הגורל. הם התארסו והחתונה נועדה להתקיים שבוע ימים לאחר שיסיים את שירותו הצבאי ויפשוט את מדיו. הנערה הייתה נאה, אמנם, אבל לא נאה כמו סול. הוא מצא נחמה בתקווה, כי אפשר שדווקא היא, אלגרה, עתידה להיות משוש חייו.

כנדוניה קיבל 100 דינרי זהב, מגבות, מצעים עטורי רקמה מלאכת יד ופריטים נוספים, תריסר מכל סוג. וכל אלו נשארו בביטולה, שכן על פי השמועה, ארץ ישראל חסרת מים, וחבל לקחת לשם לבנים צחורים.

ברכת האל לא איחרה גם היא לבוא ועד מהרה התעברה אלגרה, בשנת 1930 נולד בנם שלמה, היחיד שנולד במולדת הישנה, ומיד לאחר מכן שוב הרתה אלגרה.

בארץ ישראל פרצו בימים הם המאורעות, ושמועות על הטבח שערכו פורעים ערבים ביהודי חברון הגיעו עד ביטולה-מונסטיר, הידיעות משם הסעירו את רוחם יותר משהסעירו הידיעות על המשבר הכלכלי העולמי את שאר התושבים, מבחינתם ארץ ישראל הייתה המולדת. ואז נמצא האדם הנכון במקום הנכון, ליאון קמחי, שריכז סביבו במועד המתאים את הנערים העובדים ודרש כי התנועה הציונית בזאגרב תעניק לו את מספר הסרטיפיקטים הגדול ביותר ממכסת הסרטיפיקטים שהוקצו ליוגוסלביה. הוא סבר, שלהבדיל מן "הציונים הסלונים" מזאגרב ובבלגראד, הרגלי העבודה של בני עירו הולמים באורח מושלם את צרכיה של ארץ ישראל, מה גם שבכל משפחה היו לפחות חמישה ילדים.

כדי להגיע לארץ צריך היה לעמוד בשני תנאים: לסיים את השרות הצבאי ולקבל סרטיפיקט. משה עמד בתנאי הראשון ולעניין השני דאג ליאון קמחי, על ארבעה סרטיפיקטים יצאו לדרך משה אשתו ובנו הפעוט, אחד בשם שבתאי עם אשתו והאחים ארואסטי, ליאון וחיים. כן יצאו שלושה נוסעים "בלתי לגאליים" שהבריטים החזירו מפלשתינה לביטולה ושלימים נספו בטרבלינקה.

רבים נשלחו על ידי ליאון קמחי כתיירים, שאיכשהו "שכחו" לחזור. כך הגיעו ארצה, זמן לא רב אחרי הטבח בחברון, כמה משפחות תיירים ממונסטיר. עד מהרה הגיעו גם הוריה של אלגרה עם שתי הבנות והתיישבו בירושלים.

ליאון קמחי ניסה כמה פעמים לספח לכל משפחה ילד נוסף. ויקטור מסות בן ה-12 היה אחד מאלה שניסו לעלות, אחיו הוברח איך שהוא בעוד שהוא הוחזר. קמחי החליט לנסות בשנית ולספח אותו למשה ואלגרה, בתור בנם.

הם יצאו מסלוניקי בדצמבר 1932, באנית המשא התורכית "קרקה" שהובילה סוסים ובצל לפלשתינה. לעולים סודרו כמה דרגשים בבטן האניה ולשם דחקו אותם. הם היו אמורים להגיע ליפו עם משאם בתוך 5-6 ימים, אלא שנלכדו בסערה בים, וכך הגיעו לחיפה כעבור שבועיים ויותר. הבריטים הבינו, כי אשה בת עשרים לא יכולה להיות אמא לילד בן שתים עשרה, אבל מה, רחמנות על אשה שכרסה בין שיניה, וכך כמה לירות סטרלינג, ששילשלו כשוחד, הכריעו את גורלו של ויקטור לחסד.

בבואם ניתך גשם זלעפות, ובקוצר רוח ייחלו להגיע לירושלים. שם המתינה להם משפחתה של אלגרה. הם הגיעו לידי הבנה עם ערבי דובר תורכית שהופיע במקום והציע להסיעם לירושלים ב"אוטובוס" שלו. שילמו לו את הסכום המבוקש, העלו בגשם את צרורותיהם והם עצמם התיישבו על ספסלי העץ, שהיו בלתי נוחים עד מאד. בדרך נעצר האוטובוס והנהג דרש מהם סכום כסף נוסף בכדי להמשיך בנסיעה. בלית ברירה שלפה אלגרה מן השקית הכרוכה לצווארה כמה דולרים ושילמה לו, הנהג המשיך בנסיעה ובלילה הגיע לתחנתו הסופית.

"ירושלים" הכריז.

הם יצאו אל האפילה, הוא השליך מן הגג את חפציהם מטה אל השלוליות והאוטובוס נעלם מעיניהם. בחצות, עייפים ורעבים, רטובים עד לשד עצמותיהם, המתינו עד שיאיר היום, ואז בעלות השחר, כאילו המשיח בכבודו ובעצמו הופיע ונתגלה להם, ניצב לפנייהם, אברהם אלבוחר, שהגיע ארצה שנה וחצי לפני כן. הם ביקשו ממנו לגשת ליעקב נחמיאס ולהודיע לו שאלגרה הגיעה עם משפחתה. אלבוחר פרץ בצחוק, "מה פרוש לגשת להודיע לו? הרי הוא בירושלים".

רק אז תפסו כי הנהג רימה אותם ובמקום לירושלים הביאם ליפו. בו במקום הזמין אותם אלבוחר אל דירתו בת החדר האחד בשכונת שבזי, שם התגורר עם אשתו ושלושת ילדיו ולפרנסתו עסק בחייטות. בשמחה גדולה עשו שתי המשפחות את חג האורים בצוותא בחדר היחיד, ברוח הפתגם הרווח בארץ מוצאם "כשהאורח לא חצוף – הבית לא צפוף".

כעבור יומיים יצאו בדרכם לירושלים. יעקב נחמיאס התגורר שם באופן בלתי לגאלי, לאחר שפג תוקפה של אשרת התייר שלו. הם גרו בזכרון יוסף שליד שוק מחנה יהודה, בשכונת הכורדים. לא עבר זמן רב ואלגרה ילדה בת, רחל, היא

נשארה עם משפחתה בירושלים, ואילו משה החל לעבוד בתל אביב כפועל
בניין, שהועסק בבניית שכונת פלורנטין.

באחד הימים הגיעו הבריטים ועצרו את יעקב נחמיאס, הובילו אותו אל בית
הסוהר הסמוך למגדל דוד, שם נועד להישאר כלוא עד לגירושו. יעקב מחה
וצעק מלוא הגרון: "זאת ארץ ישראל, ארץ של היהודים! הסתלקו אתם לארצכם,
והשאירו אותנו בארצנו!"

דבר לא עזר עד שהגיע משה, מיד בהיודע לו דבר המעצר, כתושב לגאלי
עלה בידו לשחרר את חמיו מבית המעצר. ב-1948, עם הולדת המדינה, שכל
כך הרבה לחלום עליה, הלך יעקב לעולמו.

*

קשה היה למשה בתל-אביב. כיוון שנבצר ממנו לנסוע לעתים קרובות לירושלים,
עברה המשפחה לתל-אביב ואף התרחבה, עם הולדתם של יעקב, אלי, אברהם
ונחום.

עד למלחמת העולם השנייה קיימו קשרי התכתבות עם בני המשפחה שנותרו
במונסטיר-ביטולה, לעיתים נשלחו אליהם תצלומים, ומשה היה טומן אותם
בתיבת העץ הישנה, שנותרה לו מימי שירותו הצבאי, הפריט היחיד שהזכיר לו
את המולדת הישנה, שבה הניח ארבעה אחים ושתי אחיות על משפחותיהם.

*

הכרתי אותו בשנות השבעים. הלכתי לשיכון ביצרון שברמת-ישראל, אל הבית
בשביל ניצנים 9 – דירה קטנה אך מסודרת. מכניסת אורחים. אלגרה כבר
הלכה לעולמה. הילדים מבקרים אצלו, מסדרים את דירתו, מזמינים אותו
בחגים, אינם שוכחים ואינם זונחים אותו. הבית נקי ומצוחצח, עם וילונות תחרה
ועציצים פורחים באדני החלונות, שבאחד מהם מגדל משה שום, היפה
לבריאות.

קצת קשה לו לדבר על העבר, במקום מילים, ניגש משה אל תיבת העץ, זו
שנותרה לו מימי הצבא, אשר ניצבה בפינת החדר, מחופה במרבד סגוני. הוא
פתח אותה ומתוכה שלף מעטפה עם תצלומים מצהיבים והראה לי אותם בזה
אחר זה. הנה, זה אברהם, וזה יעקב, וזה מרדכי, שקראנו לו מנטש, וזה
רחמים. תראי את אחיותי, זו וידה וזו פלומבה. כולם היו ונעלמו. כולם עד אחד.
את כולם בלעה טרבלינקה. גם גבריאל מסות, ואחיה של אלגרה מואיז ושלמה
והאחות לונה... כולם, כולם עד אחד נלקחו, גורשו מבתיהם, הושמדו, נמוגו
בעשן אל שמי טרבלינקה, אומרים שמתו עם "שמע ישראל" על שפתייהם. אבל
אלוהי ישראל לא הקשיב להם, לא שמע את קולם, את קול אוהביו ונאמניו,
שהאמינו בו בדבקות כזאת.

מבטו קפא, מין חיוך עצוב, מאובן על פניו הנוגים, "עד עצם היום הזה אני שואל את עצמי, איך יכולתי לעזוב אותם? אני שואל את עצמי, והילדים אומרים לי, הם אלה שעזבו אותך, סניור פאדרה, מה זה כבר משנה? הם נכחדו כולם, כולם עד אחד נכחדו...."

הוא ניצב לפני, כהה עור, גבוה ושחוח, דק גזרה, גרום, עם צוואר ארוך ודק, שבולטת בו פיקת הגרון, תומך בראשו החבוש כומתה שחורה, זרועותיו השתלשלו לצדי גופו, אלמלא השתעל, הייתי חושבת שהתאבן.

איך אנחם אותו? כיצד אוכל להקל עליו?

החלטתי לשנות את הנושא, שיערתי כי בתיבת העץ ספון חלק נוסף מעברו, הצצתי וראיתי נרתיק מקסים מקטיפה בצבע אדום כהה. ביקשתי שיראה לי אותו.

משה שלף אותו ממקומו ביראה גדולה, נרתיק לטלית וסידור, האוצר היחיד שנותר לו ממשפחתו.

היה זה נרתיק מרובע עם לשון מכסה שצורתה משולשת, צידו האחד היה מרוקם בחוטי זהב, מכוסה כולו בדוגמא פרחונית, ובצד השני היו רקומות שתי כפות ידיים באצבעות פרושות, סמל הכוהנים, ומגן דוד, שבמרכזו שם בעליו: משה הכהן, נרו יאיר, מונסטיר תרכ"ג, בסימן טוב.

חישבתי ומצאתי, שיש כאן דבר מה שאינו ברור, שנת תרכ"ג מתאימה לשנת 1863, בעוד שמשה נולד ב-1908, משמע 45 שנים לאחר מכן, הטלית והסידור היו, אפוא, של סבו.

הוא הגיש את הנרתיק לשפתיו ונשק לו, אחר כך התיר את קישוריו והוציא את הסידור. על גב כריכתו הקדמית והאחורית היו רשומים תאריכים אינספור, של ימי הולדת וימי פטירה, סבו הוא שהחל לרשום אותם, בכתב רש"י, בדיו שכבר דהתה, וככל שהתאריך היה יותר קרוב בזמן, כן ניכרה הדיו ברורה יותר.

לפתע צנחה מתוך הסידור חוברת מצהיבה, שעל כריכתה נכתב בכתב קירילי: בוקוויצה. משמע, תעודת השירות הצבאי, משה הרים אותה והחזיקה בתוך כף ידו הכמושה, המכוסה בהרות זקנה.

ביקשתי לדפדף בה, בקושי נאות למסור אותה לידי.

קראתי:

שם ושם המשפחה	מישון קוינוביץ
דרגה אחרונה בצבא	טוראי
היקף וגובה	80 - 180
מקצוע	חייט

שפות	סרבית, יהודית, תורכית
ידיעה קרוא וכתוב	אין
דת	אונגליסט
התנהגות	טובה, מבצע כיאות את תפקידו
עונשים	אין

כשיר לשמש עוזר לצוות תותח הוביצר "שקודה" 150 מ"מ

*

אחזתי בתעודה היחידה במינה, שם הפך משה למישון, כהן לקוינוביץ והדת הומרה לאונגליסטית.

"משה, אתה יודע מה כתוב פה?"

"לא." ענה קצרות.

"מי רשם את הפרטים, איך זה נעשה?"

"מה ז"ת אומרת איך? הרב"ט שאל ואני ענית, הוא שאל איך קוראים לך? –

משה, או אם תרצה, מושון כהן. הרב"ט תמיד קרא לי מיש או מישון, והתפלא נורא ששם המשפחה לא מסתיים ב-איץ' כמקובל. אין שם משפחה בלי איץ'!

"ומה בעניין הדת?" שאלתי את משה.

"אה, הוא שאל על הדת שלי ואני אמרתי לו. אז הוא שאל אותי, מה זה צריך

להיות דת משה?" מה להגיד לו? אני שותק, והוא שואל אותי אם אני מאמין

באלוהים, אם בדת שלי יש אונגליון, אני שואל אותו מה זה אונגליון, הוא

אומר שזה כתבי הקודש, הוא שואל יהודי על כתבי הקודש, תורתנו

הקדושה, בטח!"

קיבלתי את כל התשובות המבוקשות על איך נהפך היהודי משה כהן לאונגליסט מישון קוינוביץ'.

"תן לי את החוברת הזאת לצלם אותה" ביקשתי ממנו.

"בשום אופן לא!" הוא עונה.

"אחזיר לך אותה, עוד היום."

"בואי בעוד חודש חודשיים, אחשוב על כך."

"אין מה לחשוב, אני ניגשת לחנות הראשונה, מצלמת ומחזירה לך."

"כמו שאמרתי: בעוד חודש חודשיים!" הוא עצר לרגע והמשיך: "אם את רוצה

אני יכול לספר לך על השירות הצבאי שלי."

*

"אני לא יכול להגיד איפה בדיוק הייתי וכל מה שראיתי. אני שוכב לישון על יד נהר הסאווה ומתעורר ליד הדראווה. אני, שעד הצבא לא הוצאתי את הראש מעיר הולדתי מונסטיר, שבשבילי דראגור המקומי היה הנהר היחיד שבעולם, והפליסטר האפור ההר הכי גבוה, מפלצת ענקית, גולם שחור ארוך. כשהירח מגיח מתוכו, מצטיירות פסגות ההרים כמו צללים על פני השמים, והצל שלהם מתארך ועוטה מין זוהר זהוב. כילדים היינו מטפסים כמעט עד לפסגה ומרגישים שמתקרבים לאלוהים.

" כל מה שספגתי בבית הורי התפוגג ונעלם בצבא. השפה שלי הייתה שונה משל שאר החיילים. הם היו צוחקים ואומרים שיש לי בעיה עם הדקדוק, וגם היו מתחמקים ומתרחקים מפני. הייתי לבד, לא היו לי חברים. לא היה לי איש להגיד לו מילה טובה או רעה. משהו היה מתכווץ לי בחזה, חונק אותי, וכאילו משהו כהה היה מכה בעורף, הייתי מקבל בחילה כשבין שתי פרוסות הלחם היו שמים גבינה עם שומן חזיר ממולח ומעושן. דבר כזה לא אכלו בבית שלנו אף פעם. מן הדוד היה מתפשט ריח בשר חזיר מבושל. אני שם בפה חתיכה, ומיד יורק החוצה, לוגם מהבקבוק בשביל לסלק את הטעם המגעיל של נבלת חזיר. הייתי נשאר רעב. ראיתי עוד שלושה שתמיד נשאר רעבים, ועלה בדעתי שגם הם משלנו, אבל טעיתי, הם היו בוסנים, אבל לא ג'ודאים, התקרבותי אליהם, אבל שלפעמים הייתי לוגם מהמימיה להרוות ביי"ש את הגרון הצמא והצעתי גם לחברים, הם לא נענו. אחד מהם, בשם מוסטפה, דווקא משכיל, החליט: "נגיד שאנחנו צמחוניים ונבקש מזון אחר." אמרנו ועשינו, הלכנו ארבעתנו, נעמדנו דום לפני הרב"ט ומוסטפה הודיע לו מה שאנחנו מבקשים. הרב"ט מדד אותנו מכף רגל ועד ראש, עבר ליד השלושה וניצב מולי. הוא היה נמוך, ואני התכופתי, שהגובה שלי לא יפגע בכבודו.

"צמחוני או רדיקלי – אתה יכול להיות מה שתרצה, אבל אתה חייב להיות נאמן למלך ולמולדת! ואתה לא עושה מה שמוצא חן בעיניך, אלא מה שאני אומר לך ומתי שאני אומר. ועכשיו – קדימה לעבודה!"

השלושה התפזרו ואני נשארתי בעמידת דום. הרב"ט ניגש אלי: "ואתה, מיש* תזכור טוב טוב: כל עוד אתה פה, הרב"ט זה אלוהים שלך!" בהיתי בו, ללא זיע, "אני לא עכבר, אדוני, שמי משה, מושון אם תרצה..."

---

* מיש – עכבר, בשפת המקור.

הרב"ט התנפל עלי: "בשבילי אתה מי-מישון ולא נשמה נוצרית טהורה, אתה שחור, במחילה, כמעט כמו איזה צועני, ואפילו ביניהם יש כל מיני מצטלבים, ולא כמוך..."

"הייתי ביחידת תותחנים, שטפתי ומשחתי כלי רכב ותותחים, טיפלתי בסוסים, לעיתים קרובות היה הרב"ט מכריח אותי לרכב בלי אוקף עד לכפר הסמוך להביא לו מלונים ואבטיחים, ואני הייתי קוטף את כל הבוסתן. כל הכבד שלי כאילו נשפך לי בפנים ובין הרגלים אפילו בשכיבה הרגשתי כאבים. לפעמים קיבלתי מכתבים מאבי, אבל הצנזורה עיכבה אותם. הם לא הבינו את שפתנו וחשבו שיש בהם מידע מוצפן. הרב"ט היה מראה לי, אבל לא היה מוכן לתת לי אותם."

*

חיכיתי כחודש ימים כפי שנדברנו, הלכתי לשם, הגעתי אל פתח הבית. על הדלת הייתה מודעת אבל: "בצער רב..."

צלצלתי. הפעמון לא פעל, מן הדירה נשמע רחש, ניכר שיש מישהו בפנים, נקשתי בדלת, תחילה חרישית, ושוב בחוזקה. פתחו לי, נכנסתי, נעמדתי ליד הדלת.

"כן הוא כבר איננו... לפני כעשרה ימים נשכב במיטה, התכסה בשמיכת הפוך, עצם את עיניו ונרדם לעולמים, מיתת נשיקה, כיאה לצדיק, עם חיוך על פניו. עד מהרה הגיע קונה, סיכמנו על המחיר, צריך לרוקן את הדירה במהירות האפשרית."

"והנרתיק הקטן, מה עם הנרתיק שהיה בתיבה?" אני שואלת בחשש, במחשבה על גורלה של תעודת השירות וסידור התפילה.

"כן, בארגז המשונה ההוא היה איזה נרתיק מרופט ובו סידור ישן עם כמה ניירות צהובים ופתקים בשפה שאנחנו לא מכירים. זרקנו הכול. בשביל מה לנו הזבל הזה?"

מסרבית קרואטית: דינה קטן בן ציון